



Opgestroopte mouwen

**Cultuurhistorische en ontwikkelingsgerichte
analyse van de wijken Wesselerbrink en
Stroinkslanden in Enschede**



Naoorlogs Bouwen in Overijssel

© Het Oversticht, 2008

**drs. M. van Hellemond
dr. mr. G.H. Medema**

N o B O

Opgestroopte mouwen

**Cultuurhistorische en ontwikkelingsgerichte
analyse van de wijken Wesselerbrink en
Stroinkslanden in Enschede**

COLOFON

Uitgave: Het Oversticht, oktober 2008
i.o.v. gemeente Enschede, Stadsdeelmanagement Zuid

Tekst: dr. mr. G.H. Medema, drs. M. van Hellemond

Eindredactie: mr. H.A.J. Meelissen

Afbeeldingen: stadsarchief Enschede, dr. mr. G.H. Medema , drs. M. van Hellemond,

N o B O

Inhoudsopgave

Deel I. Inleiding	7
<i>1. Naoorlogs Bouwen in Overijssel (NoBO)</i>	8
Wesselerbrink en Stroinkslanden	8
Wesselerbrink en Stroinkslanden als wederopbouwwijken	11
Leeswijzer	12
Deel II: Cultuurhistorische analyse van de Wesselerbrink en Stroinkslanden	13
<i>2. Het uitbreidingsplan van 1949/50 als opmaat voor stedelijke ontwikkeling zuidwaarts</i>	14
<i>3. Het Structuurplan van 1960 als onderlegger voor Wesselerbrink en Stroinkslanden; de 'wijkgedachte' of de gedachte over wijken binnen het Structuurplan</i>	17
De sociografie van de geplande wijk	17
Wijkcentra	17
Hoofdstructuren van de wijken	17
Hoogbouw versus laagbouw	18
<i>4. Het bestaande landschap als onderlegger voor de wijk</i>	22
<i>5. De stedenbouwkundige opzet en uitwerking van Wesselerbrink</i>	23
<i>6. De stedenbouwkundige opzet en uitwerking van Stroinkslanden</i>	27
<i>7. De architectuur van de Wesselerbrink</i>	28
<i>8. De architectuur van Stroinkslanden</i>	32
Deel III: Uitgangspunten en handreikingen voor ontwikkeling van de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteiten	33
<i>9. Uitgangspunten</i>	34
Begrenzing van de wijk	35
Infrastructuur	37
Groenstructuur	39
Architectuur	41
<i>10. Handreikingen</i>	44
Deel IV: De mouwen opgestroopt	47
<i>11. Wonen en werken in de Wesselerbrink en Stroinkslanden</i>	48
Bronnen	50
Bijlage Kansenmatrix Wesselerbrink/Stroinkslanden	51

N o B O

Deel I

Inleiding



Deel I. Inleiding

1. Naoorlogs Bouwen in Overijssel

Wesselerbrink en Stroinkslanden

Het programma *Naoorlogs bouwen in Overijssel* (NoBO), mogelijk gemaakt met subsidie van de provincie Overijssel, brengt onder andere de stedenbouwkundige en architecturale kwaliteiten van zogenaamde 'wederopbouw wijken' in Overijsselse gemeenten onder de aandacht. Deze wijken worden vaak ervaren als (te) grootschalig, monotoon en saai. Deze ervaring contrasteert met de aandacht en zorg die stedenbouwkundigen en architecten indertijd hebben besteed aan de opzet, structuur en invulling van deze wijken. De stedenbouwkundige plannen en de architecturale uitwerking blijken vaak zeer doordacht, bijvoorbeeld in de afgewogen hoeveelheid openbaar groen of de spreiding van verschillende woningen voor verschillende typen gebruikers.

De naoorlogse woningbouw sluit echter in veel gevallen niet meer aan bij de hedendaagse woonwensen. Herstructureringen van de wederopbouw wijken zijn daarom noodzakelijk of zijn zelfs al uitgevoerd. Bij dergelijke herstructureringsopgaven kunnen de intrinsieke kwaliteiten van de wijk, zoals in de oorspronkelijke opzet verwezenlijkt, opnieuw worden ingezet en versterkt. Diverse acties van het NoBO-programma zijn er op gericht om voor deze kwaliteiten te integreren in de programma's van eisen.

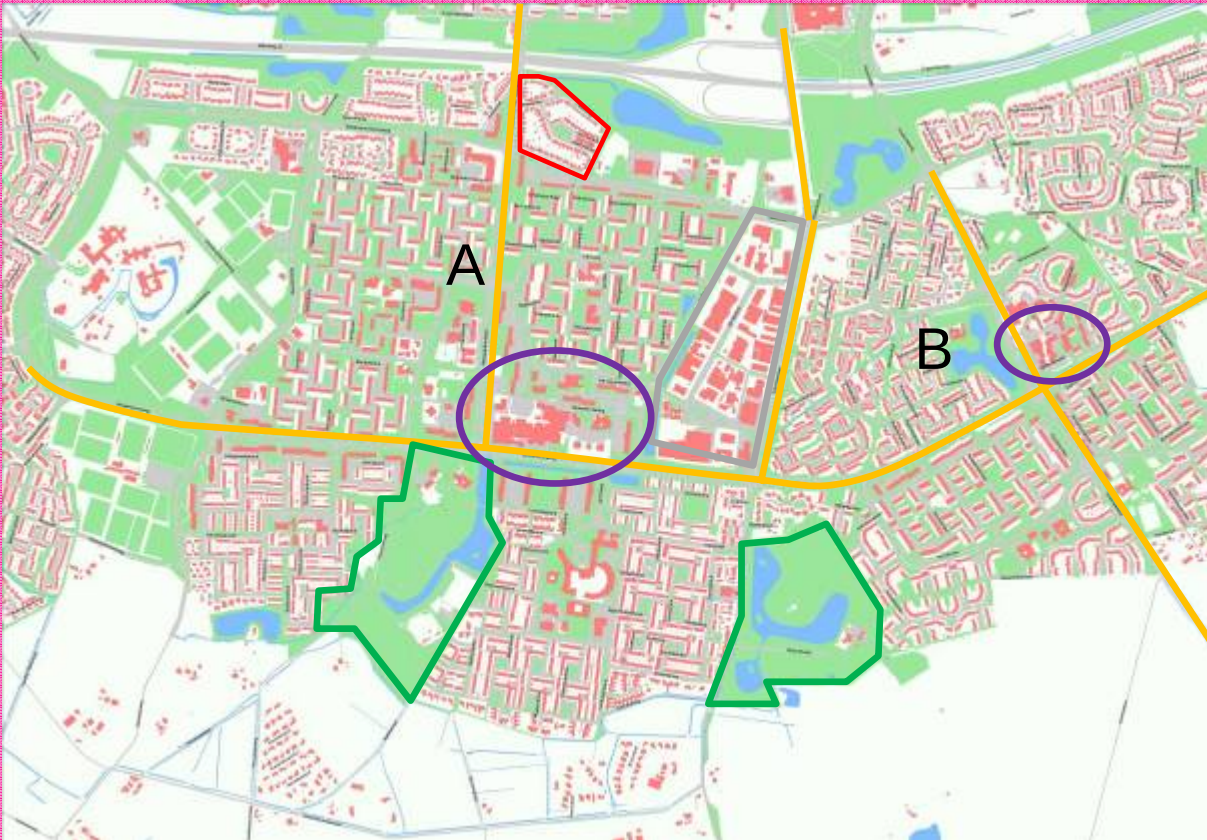
Het Stadsdeelmanagement Zuid van de gemeente Enschede is al enige jaren bezig met de herstructurering van de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden. (afb. 1) In het wijkontwikkelingsplan voor de Wesselerbrink "*Was ik maar een Brinker*" uit 2005 staat een drietal effecten centraal: het vergroten van de trots op de wijk, het verbeteren van de sociale structuren tussen bewoners (noaberschap) en het uitbouwen van de wijk tot een unieke en geliefde wijk. Om deze effecten te kunnen bereiken zijn acht uitvoeringsprogramma's beschreven, die allemaal verschillend van aard zijn. Al deze programma's maken de verbinding tussen fysieke, sociale, economische aspecten en de openbare ruimte. Het wijkontwikkelingsplan

beschrijft de stedenbouwkundige karakteristieken van de wijk, maar de cultuurhistorische aspecten, die voor de laat naoorlogse wijk (het stedenbouwkundige concept van zowel de Wesselerbrink en Stroinkslanden werden na 1960 ontwikkeld) kenmerkend zijn, zijn onderbelicht. Ook voor Stroinkslanden ontbreekt een dergelijke cultuurhistorische analyse.

Binnen het programma naoorlogs bouwen in Overijssel analyseert Het Oversticht voor beide wijken de oorspronkelijke wijkopzet en architectuur, zodat deze kunnen worden ingezet bij toekomstige vernieuwingsopgaven of bij de versterking van de identiteit van de wijk. In de cultuurhistorische analyse is ook aandacht besteed aan het oorspronkelijke landschap waarin de wijk in de jaren zestig werd gepland. Hierbij is gekeken of en op welke wijze de kwaliteiten van het gebied toentertijd als onderlegger voor het stedenbouwkundig plan zijn gebruikt.

De besluitvorming rondom de Wesselerbrink en Stroinkslanden hangt zeer nauw met elkaar samen. De wijken werden eind jaren vijftig, begin jaren zestig, samen met de wijk Helmerhoek, geconcipeerd om de verwachte groei van Enschede tot ca 1980 op te kunnen vangen. In de rapportage wordt de eerste fase van het ontwerp- en bouwproces dan ook geïntegreerd behandeld.

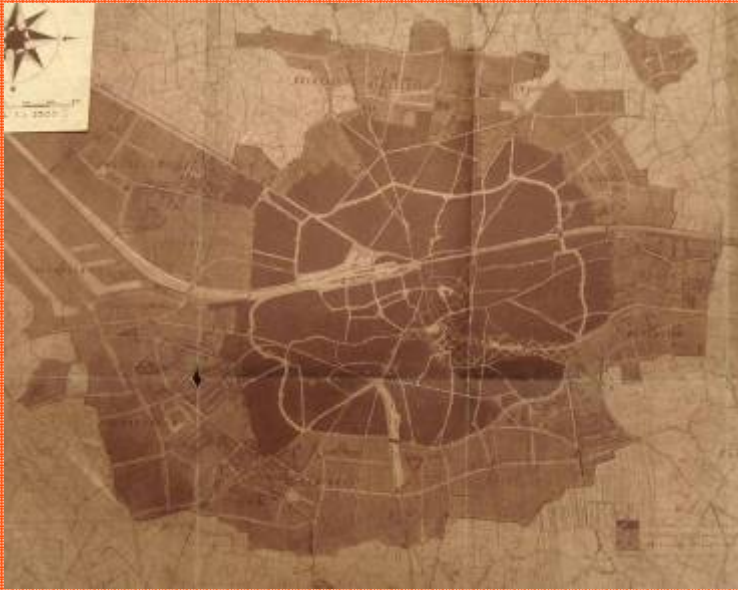
Het cultuurhistorisch onderzoek naar beide wijken is door Het Oversticht uitgevoerd binnen het NoBO-programma en wel binnen de acties 'Verandering van Spijs' en 'Opgestroopte mouwen'. De opdracht werd gegeven door het Stadsdeelmanagement Zuid. Binnen de actie 'Verandering van Spijs' geeft Het Oversticht aan wat de oorspronkelijke kwaliteiten zijn van de wijk Wesselerbrink. Daarnaast interviewt Het Oversticht twaalf bewoners van de wijk over hoe zij hun wijk beleven, wat zij belangrijk, opvallend en mooi vinden, alsmede welke identiteit zij met hun wijk verbinden. De uitkomsten van deze onderzoeken gelden als input voor de update van het wijkontwikkelingsplan. Kunstenaar Hieke Pars heeft een fotorapportage van de wijk gemaakt, waarin zij haar visie op de wijk weergeeft.



Afbeelding 1:

Kaart van de wijken Wesselerbrink (A) en Stroinkslanden (B).

Broekheurne	
Hoofdinfrastructuur	
Parkvoorziening	
Industrie	
Wijkcentra	



Afbeelding 2:

W. de Bruyn, J.B. baron van Asbeck, Uitbreidingsplan voor Enschede, 1949/50.

In het uitbreidingsplan werden om de gehele stad nieuwe wijken aangelegd.



Afbeelding 3:

Het uitbreidingsplan van 1949/50 reikte tot het tuindorp Broekheurne. Deze wijk werd in de jaren dertig gebouwd in opdracht van de textielfabrikant Abraham Ledeboer. De tuinstad markeert vandaag de dag de overgang tussen de wijken Boswinkel en Wesselerbrink.

De actie “Opgestroopte mouwen” bestaat uit een ontwikkelingsgericht onderzoek naar de cultuurhistorische kwaliteiten van de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden. De vraag staat daarbij centraal welke complexen geschikt zijn om het ondernemerschap in de wijken te versterken. Het Oversticht doet voorstellen over de mogelijke inzet van wijkcomplexen voor de huisvesting van zogenaamde ‘ZZP-ers’ (zelfstandigen zonder personeel) en de wijze waarop deze door particuliere eigenaren dan wel huurders voor dit doel kunnen worden aangepast. Orri Steinarsson en Jurjen van der Meer, architecten/stedenbouwkundigen van architectenbureau De Zwarte Hond, hebben op basis van deze vraagstelling en de cultuurhistorische analyse een ‘kansenmatrix’ opgesteld voor de wijken. In deze matrix wordt de potentie van de wijk en van de huisvesting van ZZP-ers gepresenteerd.

Wesselerbrink en Stroinkslanden als wederopbouwwijken

In 2006/2007 heeft Het Oversticht een quickscan uitgevoerd van wederopbouwwijken in Overijssel. In deze eerste inventarisatie zijn binnen de gemeente Enschede de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden overgeslagen. De aandacht bleef voor Enschede beperkt tot de wijken die in het uitbreidingsplan voor de stad van 1949 waren voorzien. Niettemin zijn ook de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden als (laat-) naoorlogse wijken te categoriseren. De stedenbouwkundige concepten en invulling werden niet alleen grotendeels bepaald door de ervaringen die met de vroege naoorlogse stedenbouw was opgedaan, zij werden (mede) opgesteld door (de bureaus van) enkele van de meest belangrijke stedenbouwkundigen en architecten van het naoorlogse bouwen in Nederland: S.J. van Embden (1904-2000) en W. van Tijen (1894-1974). Beiden waren tijdens de oorlog lid van de clandestiene ‘Kerngroep voor de naoorlogse Woningbouw’ (opgericht door Van Tijen). In deze groep besprak men het vraagstuk van de wijze waarop de verwachte massale woningbouw van na de oorlog vorm zou moeten krijgen. De betrokken architecten zetten zich in om de kwaliteit van deze woningen, die in hun ogen

bedreigd kon worden door mechanisering en gestandaardiseerde, industriële productie, te waarborgen. De stedenbouwkundige opgave moest verder worden als instrument worden ingezet om de naoorlogse maatschappij opnieuw te helpen vormgeven. De oorlog had de sociale cohesie van de samenleving letterlijk en figuurlijk geweld aangedaan. Voor deze opgave was de zogenaamde ‘wijkgedachte’ leidend. Er werd gestreefd naar complete wijken, met eigen voorzieningen zoals scholen, winkels, recreatie en in eniger mate werken, waar het leven van de bewoners zich in grote mate zou kunnen afspelen. De samenhang tussen de verschillende sociale klassen zou door evenwichtige spreiding van verschillende typen woningen worden versterkt. Stedenbouw werd zo op positivistische wijze ingezet om de maatschappij te vormen. Zowel Van Embden als Van Tijen waren betrokken bij de uitwerking van dergelijke theorieën. Zij werkten aan belangrijke wederopbouwprogramma’s en hun architectenbureaus werkten ook veelvuldig aan dezelfde projecten, waarbij elk zij eigen expertise had.

In de periode dat Wesselerbrink en Stroinkslanden tot stand kwamen, groeide de kritiek op de massaliteit en uniformiteit van de naoorlogse wijken. Ondanks de ambities van stedenbouwkundigen, architecten en politici was het ideaal van de wederopbouwwijk, die in zichzelf een eigen, autonome gemeenschap moest vormen, niet bereikt. Een nieuwe generatie architecten zette zich af tegen de in hun ogen kille, zakelijkheid en grootschaligheid van de naoorlogse wijken. De architectonische eenheid werd ervaren als eentonig en de uniforme huizenbouw zou te weinig rekening houden met het individu. Rond 1968 veranderde het architectuurklimaat in Nederland onder invloed van dergelijke kritiek zelfs drastisch. Mede door allerlei democratiseringsprocessen, waarbij de inspraak van burgers belangrijk werd vergroot, werd het idee dat stedenbouwkundigen de opdracht hadden om de maatschappij te regisseren verlaten. De woningbouw en wijkopzet werd veel kleinschaliger en meer individualistisch. De menselijke maat stond voortaan centraal. Het woonerf werd hét ideaal, waaraan huizen werden gebouwd op

een flexibele plattegronden. Op dat moment was de Wesselerbrink al zo ver ontwikkeld dat deze omslag daar geen wezenlijke invloed heeft gehad. In Stroinkslanden zijn de oorspronkelijke plannen, waarin grote hoogbouwflats ten noorden van de huidige Broekheurnerring en Zuid Esmarker Rondweg waren bedacht, echter aan de kant geschoven. Alleen het gedeelte ten zuiden van deze as getuigt nog van de eerste concepten, hoewel ook daar de plannen gedurende de ontwikkeling van deze buurt werden aangepast.

De wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden vormen een waardevolle aanvulling op de quick-scan en vergroten het inzicht in het bouwen in deze latere periode. Zij getuigen van de laatste ontwikkeling van het naoorlogse bouwen en de omslag in het stedenbouwkundig denken aan het einde van de jaren zestig. Deze wijken markeren daarmee het begin van de negatieve waardering van de naoorlogse wijk, die tot op de dag van vandaag van invloed is geweest.

Leeswijzer

Deze rapportage presenteert de resultaten van het onderzoek binnen de actie Opgestroopte Mouwen. De uitkomsten van de actie Verandering van Spijs worden in een afzonderlijk rapport vastgelegd. Deze rapporten vullen elkaar aan, maar kunnen ook afzonderlijk worden geraadpleegd. In Deel II van deze rapportage staat de cultuurhistorische analyse van de wijken centraal. Na de behandeling van de stedenbouwkundige uitgangspunten en een beknopte beschrijving van het aanzien van de wijk volgt in Deel III een analyse van de aanwezige kwaliteiten. Hierbij worden vier hoofdthema's gehanteerd: de begrenzing, de infrastructuur, de groenstructuur en de architectuur. De inventarisatie en waardering van de kwaliteiten worden geschematiseerd en beknopt weergegeven. Bij elk thema wordt aangegeven welke elementen kunnen worden behouden dan wel worden versterkt. Hiervoor worden ook handreikingen gedaan op basis waarvan behoud en versterking van de bestaande kwaliteiten in herstructureringsplannen vorm te geven is. De afbeeldingen staan verspreid door het rapport.

Deel IV presenteert het ontwerp-onderzoek van De Zwarte Hond naar de mogelijkheden van doorontwikkeling van de wijk en de wijze waarop daar ZZP-ers een plaats kunnen krijgen. Op basis van het cultuurhistorisch onderzoek en veldwerk in de wijk heeft Het Oversticht een aantal straten (of liever 'brinken' en 'landen') voorgedragen die als uitgangspunt konden dienen bij deze opdracht, waarbij de combinatie van wonen en werken versterkt zou kunnen worden.



Een T-shirt met de kernkwaliteiten van de Wesselerbrink om letterlijk de mouwen op te stropen!

Deel II

Cultuurhistorische analyse van de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden



Deel II: Cultuurhistorische analyse van de Wesselerbrink en Stroinkslanden

2. Het uitbreidingsplan van 1949/50 als opmaat voor stedelijke ontwikkeling zuidwaarts

In 1949 werd door het bureau van W. de Bruyn en J.B. baron van Asbeck (Utrecht) het uitbreidingsplan voor Enschede opgesteld dat op 17 juli 1950 door de gemeenteraad werd vastgesteld. Het plan voorzag in een concentrische uitleg van nieuwe wijken rond de bestaande stad. (afb. 2) Deze wijken werden van elkaar gescheiden door groene en industriële zones. Aan de westzijde was een concentratie van industriegebied bij de havens van het Twentekanaal bedacht. De uitbreidingswijken voorzagen voorlopig in de behoefte aan voldoende woonruimte voor de groeiende Enschedese bevolking. Aan de zuidzijde reikte het uitbreidingsgebied bijna tot aan de tuinstad Broekheurne. (afb. 3) Dit wijkje was in de jaren dertig in opdracht van de textielfabrikant Abraham Ledeboer gebouwd. In het uitbreidingsplan van 1949 werd opgemerkt dat deze tuinstad nog ruimte bood aan veertig woningen, maar dat verdere uitgroei uit stedenbouwkundig oogpunt ongewenst was. Broekheurne is nog steeds te ervaren als een bijzondere eenheid binnen de grotere wijkopzet. (zie afb. 1)

In de jaren vijftig werd het de gemeenteraad echter duidelijk dat de nieuwe wijken op de langere termijn onvoldoende ruimte boden voor de bevolkingsgroei. Het uitbreidingsplan moest worden aangevuld zodat het kon anticiperen op de verwachte bevolkingsgroei tussen 1960 en 1980 van 122.000 naar 157.000 inwoners. Hiervoor moest de woningvoorraad met 17.000 woningen toenemen, terwijl er nog 4.000 ter vervanging van te saneren woningen nodig waren. Bovendien moest een visie op de ruimtelijke ontwikkelingen in de bestaande stad worden opgesteld. Het bureau van Van Embden (Delft) kreeg daartoe de opdracht. (afb. 4)

In de visie van Van Embden was het noodzakelijk om de nieuwe wijken tegen de bestaande stad aan te leggen. Hierbij moesten telkens samenhangende nieuwe eenheden worden geschapen. Satellietsteden waren in zijn ogen ongewenst bij Enschede. Deze

stedenbouwkundige oplossing was alleen geschikt voor zeer grote steden die een zekere mate van afronding hadden bereikt. Dit was voor Enschede nog niet het geval. Op basis van diverse onderzoeken sloot Van Embden verdere uitbreidingen aan de noordzijde uit. De stad grensde daar aan een belangrijk cultuurlandschap met diverse buitenplaatsen, dat 'volgens de tegenwoordige stedenbouwkundige inzichten' moest worden gespaard. Bovendien had in het noordwesten de stedelijke bebouwing van Hengelo en Enschede elkaar al zeer dicht genaderd. Aan de noordzijde lag verder een belangrijke waterwingebied. Aan de oostzijde, richting Glanerbrug, was uitbreiding minder gewenst omdat de aanwezige infrastructuur (autoweg en spoorbaan) zeer intensief werd gebruikt en de nieuwe wijken op ongewenste manier zou doorkruisen.

Onderzoek naar de landschappelijke kwaliteiten van de gebieden rondom de stad eind jaren vijftig wezen uit dat de beste landbouwgronden ten noordoosten en ten zuidoosten van de stad lagen. Ten zuiden van de stad was de kwaliteit minder groot. Uitbreiding in deze richting was dan ook het meest logisch. Er werden drie wijken gepland (de latere Helmerhoek, Wesselerbrink en Stroinkslanden). De infrastructuur van de bestaande Broekheurnerweg en de Kuipersdijk, alsmede van de toenmalige spoorlijn richting Ahaus, zorgden voor de nodige ontsluiting en verbinding met het stadscentrum. De wijken 'Boswinkel' en 'Zuid' moesten nog wel aan de zuidzijde worden afgewerkt met een groenzone met voorzieningen. Deze groenzone zou belangrijk worden verbreed en dienen als overgang en scheiding van deze wijken met het latere Wesselerbrink en Stroinkslanden. Van Embden benadrukte dat de stad geen aaneengesloten steenmassa mocht worden. De groenzone reserveerde ook de benodigde ruimte voor de verlenging van het Twentekanaal richting Duitsland. Al in eerdere plannen was een traject langs de zuidzijde van de stad bepaald. Dit kanaalplan werd uiteindelijk niet uitgevoerd, maar het gebied leende zich later uitstekend voor de aanleg van de A35. (afb. 5)

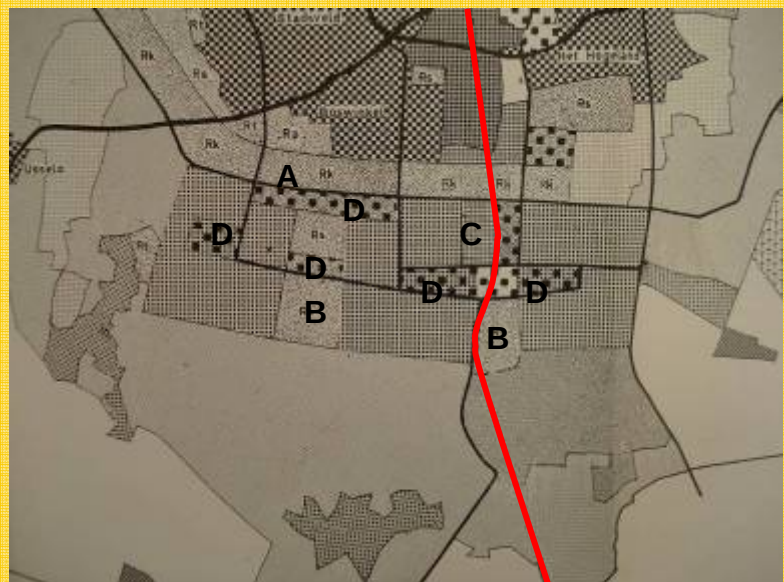
Afbeelding 4.
Komplan voor Enschede, 1961.



Afbeelding 5:
Detail structuurplan Enschede, 1961.

A = Groenzone Kanaal (A35): A
B = Groenvoorzieningen voor wijken
C = Industrie
D = ruimte voor publieke voorzieningen

Spoorlijn ———





Afbeelding 6:

S.J. van Embden, schets voor Enschede Zuid (de latere Wesselerbrink), 1961.

In deze schetsopzet voor de wijk zijn de hoofdstructuren zichtbaar, maar ook de invloed van het bestaande landschap voor de opzet daarvan.



Afbeelding 7:

Structuurplan en grondslagen, 1961: detail van de kaart die de belangrijke landschappelijke elementen weergeeft. Iedere stip is een boerenerf. Belangrijke erfstructuren werden zo veel mogelijk in de wijk geïntegreerd, echter zonder dat de planmatige opzet daarvoor werd opgeofferd.

3. Het Structuurplan van 1960 als onderlegger voor Wesselerbrink en Stroinkslanden: de 'wijkgedachte' of de gedachte over wijken binnen het Structuurplan

De sociografie van de geplande wijk

Aan de wijkplannen en opzet lagen diverse studies ten grondslag, die de wijze waarop de wijken zich in de toekomst zouden ontwikkelen in kaart brachten. Dit bleef niet beperkt tot de harde cijfers van de verwachte bevolkingsgroei, zoals gereflecteerd in de hoeveelheid benodigde woningen, maar omvatte ook de sociale achtergronden van de bewoners. Voor de bestemmingsplannen van de afzonderlijke wijken werden in 1963 sociografische rapporten opgesteld, waarin de structuren zowel ruimtelijk als sociaal uiteen werden gezet. De planmatigheid en stedenbouwkundige sturing waren dus zeer groot. Zo was er een regelmatige spreiding van lagere en kleuterscholen in combinatie met openbare speelterreinen, van kerken en van andere maatschappelijke voorzieningen. Ook werd in de behoefte aan speciale woningen voor bejaarden, in combinatie met verzorgingshuis, voorzien. De opzet en structuur van de nieuwe wijken stond daarmee nog duidelijk in de traditie van het naoorlogse, positivistische stedenbouwkundige ideaal: het idee dat de maatschappij gestructureerd en gevormd kon worden door ruimtelijke planning was nog springleven. (zie afb. 5)

In de wijkopzet was het idee dat verschillende type bewoning moesten worden gemengd min of meer losgelaten. De verschillende buurten in de wijken kregen een uniform karakter voor wat betreft de sociale en economische achtergrond van de nieuwe bewoners. Slechts één buurt in de Wesselerbrink zou een meer 'luxueus' karakter krijgen. Het overgrote deel (ca. 60%) van de woningen werd in de planfase echter gereserveerd voor, wat in de rapporten werd aangeduid als, 'eenvoudige' woningen, zowel eengezinshuizen als appartementen (flats). De duurder woningen maakten ongeveer 35% uit en de 'zeer dure vrijstaande woningen' slechts 5%. Later werd het aantal eenvoudige woningen nog groter. Er bestond op dat moment nu eenmaal meer behoefte aan goedkope woningen.

Wijkcentra

Volgens een toelichting aan de gemeenteraad door Van Embden op het structuurplan door zijn kantoor was opgesteld voor de zuidelijke uitbreidingswijken van Enschede, was een tijdlang gedacht dat 'alle noden van het moderne leven door de wijkgedachte zouden kunnen worden gelenigd', maar wees de praktijk inmiddels uit dat radicale maatschappelijke oplossingen met dergelijke eenvoudige middelen als stedenbouwkundige concepten alléén niet gevonden konden worden. Echter, het denkbeeld om de steden te vergroten met in zichzelf afgeronde en een eenheid vormende complexen was volgens hem nog wel algemeen aanvaard en zelfs bijzonder vruchtbaar gebleken. Dit betekende dat de wijken in principe alle voorzieningen moesten krijgen die voor het dagelijks leven noodzakelijk waren, zeker als deze wijken verder van het oude centrum lagen. De binnenstad voorzag voortaan alleen in bijzondere (culturele) behoeften en bedrijventerreinen in werklocaties.

De centrale wijkvoorzieningen moesten worden gegroepeerd langs de hoofdwegen (in het bijzonder de huidige Wesselerbrinklaan en Kuipersdijk) zodat deze in directe verbinding tot het stadscentrum zouden staan. (zie afb. 1) Onderling werden de wijkcentra verbonden met een dwarsweg (de huidige Broekheurnerring). Voor het centrum van Wesselerbrink waren echt stedelijke voorzieningen bedacht, zoals een bioscoop en bijzondere woonvormen. In die zin vulden de wijkcentra het stadscentrum aan. Door de toepassing van stapelbouw bij de wijkcentra kregen deze bewust een stedelijk karakter.

Hoofdstructuren van de wijken

De wijken werden opgebouwd uit vier buurten, aan elkaar verbonden door groenzones en de hoofdinfrastructuur. Deze opzet is alleen in Wesselerbrink volledig uitgewerkt. Iedere buurt omvatte ongeveer 1000 woningen, terwijl rond de wijkcentra nog eens 500 woningen werden gecreëerd. Later werd de bebouwingsdichtheid, op verzoek van het gemeentebestuur, nog opgeschroefd.

In de wijken werd voorzien in een hoge bebouwingsconcentratie. Daar stond

tegenover dat er veel aandacht was voor het publieke groen in de wijk. In het structuurplan was als uitgangspunt opgenomen dat iedere bewoner van Enschede op maximaal 15 minuten lopen van de woning over een park moest beschikken. Het groen in de stad werd namelijk van groot belang geacht. Het omliggende landschap werd mede gebruikt als recreatieve ruimte voor de inwoners van Enschede. Het groen in de wijken voerde het omliggende landschap als het ware de wijk binnen. In de wijkopzet van Wesselerbrink en Stroinkslanden werd voorzien in een aantal groenzones tussen de buurten, waar ook de gemeenschappelijke wijkvoorzieningen werden geplaatst. Dit konden ook voorzieningen zijn, waarvan het belang de wijk ontsteeg, zoals ziekenhuizen of scholengemeenschappen. Ook tussen de wijken onderling markeerden groenvoorzieningen de wijkgrenzen. Tussen Wesselerbrink en Helmerhoek werd een zeer brede groenstrook bedacht, waar onder andere sportterreinen voor de omliggende wijken werden geconcentreerd.

Tussen Wesselerbrink en Stroinkslanden werd een industrieterrein aangelegd. Volgens Van Embden was integratie van kleine industrie in de wijk belangrijk, 'omdat het vooral voor de jeugd van betekenis is, dat zij reeds vroeg wordt geconfronteerd met de "strijd om het bestaan", opdat die – in de wijk opgroeiende – jeugd niet in de waan wordt gebracht dat "alles aan de bomen groeit"'. (zie afb. 1 en 5)

Hoogbouw versus laagbouw

Het gemeentebestuur gaf de voorkeur aan een zo hoog mogelijk percentage eensgezinswoningen. In het structuurplan werd de hoogbouw rond de wijkcentra geconcentreerd. Dit was ook nodig om het aantal woningen dat daar was voorzien te kunnen creëren. Het aandeel hoogbouw was daar 90% terwijl dit in de rest van de wijk werd beperkt tot 40%. Etagebouw werd gebruikt om markante locaties langs de hoofdwegen en de randen van de wijk te accentueren. Tussen de wijken was variatie mogelijk in de aanwezigheid van hoogbouw. Het lijkt aannemelijk dat de voorkeur werd gegeven om in Wesselerbrink meer hoogbouw toe te passen, vanwege de centrale positie in het

nieuwe uitbreidingsgebied. Van Embden liet in zijn toelichting bij de plannen aan de gemeenteraad ook expliciet de mogelijkheid om de hoeveelheid hoogbouw in de wijken te laten variëren.

Van Embden geeft in zijn toelichting aan de gemeenteraad aan dat de verhouding tussen hoog- en laagbouw een van de moeilijkste stedenbouwkundige opgaven is. Dit raakte immers aan de vraag hoe de Nederlander wenste te wonen. Van Embden wees op een recent proefschrift waarin de 'verrassende' ontdekking werd gepresenteerd dat de meerderheid van het Nederlandse volk er de voorkeur aan gaf in een eengezinswoning te wonen. Hij zelf achtte deze 'ontdekking' net zo vanzelfsprekend als het antwoord op de vraag of men liever rijk dan arm zou willen zijn. Voor de stedenbouwkundige was de vraag, waar de grens tussen het wenselijke en het mogelijke lag, interessanter. Hierbij moest volgens hem ook rekening worden gehouden met het gebruik in de toekomst. Hoogbouw had natuurlijk als groot voordeel dat het minder beslag legt op (landbouw)grond, terwijl de kosten voor gemeenschappelijke voorzieningen en infrastructuur lager waren. Van Embden vond het beter hoge flatgebouwen te bouwen, omdat het niet uitmaakte of iemand op de derde of de tiende verdieping woonde. Hoge etagebouw had als voordeel voor bewoners dat er faciliteiten als liften aanwezig waren. Hoge flats gaven bovendien meer ruimte en vrijheid in de wijk, want zij konden op grotere afstand van elkaar worden gebouwd.

In de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden is de visie van Van Embden over de toepassing van hoog- en laagbouw terug te vinden. Er is relatief weinig lage stapelbouw. Alleen langs de Vlierstraat in de Wesselerbrink staan vijf drielaags appartementencomplexen evenals aan de Ahuislanden in Stroinkslanden. De appartementencomplexen aan de brinken hebben een vergelijkbaar volume. De overige hoogbouw betreft flats in de wijk acht tot tien verdiepingen. Deze staan op markante posities

Afbeelding 8:

Maquette Enschede Zuid (noordelijke buurten van de latere Wesselerbrink)

Bovenin is nog voorzien in het doortrekken van het kanaal. De planvorming van de zuidelijke buurten was op dit moment nog niet afgerond. In opzet zouden deze uiteindelijk verschillen, zowel in de uitwerking van de architectuur (meer traditionele eensgezinshuizen onder een zadeldak) als in de stedenbouwkundige uitwerking (onder andere door de wijze waarop de huizen op elkaar staan georiënteerd, in de noordelijke buurten staan achtergevels tegenover voorgevels, in de zuidelijke buurten is dit vermeden).



Afbeelding 9:

Stedenbouwkundig ontwerp voor de latere Wesselerbrink.

Op dit detail is het winkelcentrum te zien, gelegen aan de beide hoofdwegen. Om dit centrum een stedelijk karakter te geven werd er op de winkellagen hoogbouw toegepast. Parallel langs de Broekheurnering twee lagen, maar ook zes tot 12 lagen. Rondom dit centrum werden ook bijzondere voorzieningen gepland, waaronder kerkgebouwen.





Afbeelding 10:

Ontwerp voor de beplanting en groenvoorziening in de buurt Het Lang in de Wesselerbrink. De pijl geeft een voormalig boerenerf weer, waarvan de erfbeplanting werd gehandhaafd. Op deze manier beschikte de wijk al bij oplevering over volgroeide boomstructuren. Deze bomen bepalen tot op heden het aanzien van de toegang tot deze buurt vanaf de Wesselerbrinklaan.



Afbeelding 11:

Ontwerp voor de wijk Stroinkslanden. Links loopt de Knalhutteweg, onderin de Zuid Esmarkerrondweg.

In rood staat het wijkcentrum aangegeven. De zwarte kubussen geven de locaties aan van de voorziene hoogbouw (twaalf tot zestien lagen). Dit project was, door veranderende opvattingen over stedenbouw, al snel achterhaald.

in de wijk. In het oorspronkelijke plan voor Stroinkslanden was zelfs voorzien in flatgebouwen met twaalf tot zestien lagen in clusters van drie gegroepeerd in het groene parklandschap. (zie afb. 11, 14) Overigens wees van Embden hoogbouw aan de zuidelijke grenzen van de wijken af, omdat dit een te grote inbreuk zou maken op het omliggende landschap.

4. *Het bestaande landschap als onderlegger voor de wijken*

In het sociografisch advies voor de wijk Stroinkslanden werd de betekenis van het bestaande boerenlandschap voor de nieuwe stadsontwikkelingen beschreven. Het gebied werd gekenmerkt door de akker- en weidegronden alsmede de bosbouwcomplexen. Het typische landschap van boerenerven, landgoederen, essen en houtopstanden vormden feitelijk 'bebouwingsvijandige objecten' omdat zij waardevol waren uit oogpunt van natuurschoon, gewestelijke historie en recreatie. Het was volgens het advies de intentie om dit landschap zo veel mogelijk te sparen. Dit betekende niet dat het bleef liggen – dat was natuurlijk ook niet mogelijk – maar wel dat het positief werd ingeschakeld in het nieuw te ontwerpen woongebied. Dit betekende dat het reliëf zo min mogelijk werd geëgaliseerd. (zie afb. 6 en 7)

In de naoorlogse uitbreidingsplannen voor Enschede speelden de kwaliteiten van het Twentse landschap rond de stad een belangrijke rol in de besluitvorming. In zowel het uitbreidingsplan van 1949/1950 als het Structuurplan van 1960 werd grote aandacht besteed aan de fysieke gesteldheid en de kwaliteit van de mogelijk te bebouwen gebieden. De wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden werden bijvoorbeeld zo dicht mogelijk tegen de bestaande stad aangelegd om het gave boerenlandschap en de essen- en boscomplexen zo veel mogelijk te ontzien. Voor de planning van deze wijken werd in 1959 een overzicht van het landschap om Enschede in kaart gebracht. Hierbij werden aangegeven waar zich Saksische erven, ontginnings- of nieuwe erven, fraaie erfbeplanting en buitenplaatsen bevonden. (afb. 7) Verder stond aangegeven waar zich te beschermen natuurgebieden, Saksische landschappen, essen, landgoederen en bossen bevonden. De geplande uitbreiding naar het zuiden ging raadsleden aan het hart, er zouden veel boerenhofsteden verdwijnen. Het respect voor het landschap leidde er toe dat de inbreuk van de wijkbebouwing daarop werd geminimaliseerd door de afwijzing van hoogbouw aan de rand van de wijk.

Een bijzonder element vormt het voormalige tuindorp Broekheurne dat met de bouw van Wesselerbrink in de noordzijde van de wijk is komen te liggen. Deze oudere structuur is nog goed te herkennen. (zie afb. 1 en 3)

5. De stedenbouwkundige opzet en uitwerking van Wesselerbrink

De aanleg van de wijk Wesselerbrink werd vanaf 1964 als eerste van de drie geprojecteerde wijken ter hand genomen. In de uitwerking voldoet deze wijk nog het meest aan de concepten zoals deze door het kantoor van Van Embden in het Structuurplan voor de drie zuidelijke uitbreidingswijken waren voorgeschreven. (afb. 6 en 8)

De wijkgrenzen werden gemarkeerd door brede groenzones. Aan de zuidzijde bestond dit uit het oude Twentse essenlandschap. De oostzijde kende ook een groenstrook, maar de aanwezigheid van het industrieterrein bepaalde ook mede de wijkgrens.

De wijk werd met de stad verbonden door de huidige Wesselerbrinklaan. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de bestaande noord-zuidverbinding van de Burgemeester M. van Veenlaan (Boswinkel), de Seringlaan (langs Broekheurne) en de Wesselerweg (in het voormalig buitengebied). Het tracé van de Wesselerweg werd echter oostwaarts verlegd en rechtgetrokken. Het verloop van de huidige Wesselerweg ten zuiden van de Broekheurnering is nog oorspronkelijk. Ook andere wegen in het gebied werden verlegd, waaronder de Geesinkweg, die ter hoogte van het huidige Het Bijvank in westelijke richting werd omgebogen en de Broekheurnerrondweg die ten oosten van de Wesselerbrinklaan zelfs geheel werd verwijderd. Ter vervanging van deze oost-westverbinding werd de Vlierstraat aan de zuidzijde van Broekheurne in oostelijke richting verlengd, waarbij de Hofteweg deels verwijderd. Het tracé van De Kiepe werd deels gelegd over een bestaande route, wat mede de vorm en de vorm van het industriegebied bepaalde. De begrenzing van de wijk aan de oostzijde lag min of meer vast door de aanwezigheid van de spoorweg langs de huidige Buurserstraat. Het verloop van de nieuwe Broekheurnering werd niet bepaald door bestaande infrastructuur en kon dus orthogonaal op de Wesselerbrinklaan worden aangelegd. Deze twee wegen waren voor de structuur van de wijk bepalend.

Het wijkcentrum van Wesselerbrink werd in opzet het grootste van de centra in de drie toekomstige wijken. Dit werd mede bepaald door de centrale ligging van de wijk.

Het lag bij de kruising van de hoofdwegen. (afb. 9) Bij het wijkcentrum is plaats voor twee grote en twee middelgrote kerken. Hiervan is bij de realisatie slechts één kerk gebouwd. Bij de overige bebouwing in de buurten werd gestreefd naar een zo gering mogelijke afstand van de woningen tot de wegen, waarbij uit werd gegaan van één auto per gezin. In de noordoostelijke buurt wijkt de verkaveling van de eengezinshuizen af. In deze buurt zijn de blokken eengezinshuizen gegroepeerd rond rechthoekige pleintjes. Voorzien werd in de mogelijkheid van het bouwen van eengezinshuizen van het eenbeukige type in drie bouwlagen.

De groenvoorziening van de wijk bestond uit het particuliere groen (de tuinen van de bewoners), het buurt- en brinkplantsoen (openbaar groen direct bij de woningen) en de openbare parken. In het Wesselerbrinkpark werd een fraaie Saksische boerderij met erfbeplanting gehandhaafd (de huidige kinderboerderij). (zie afb. 1) Het park omvat verder een sportveld en speelweide, maar ook een vijver die gevoed wordt door een bestaande beek, waarvan de bedding verbeterd werd. De groene wig van dit park voert het omliggende landschap de wijk binnen. De groene zone wordt aan de overzijde van de weg voortgezet. In de uitwerking van het structuurplan werden de bestaande houtgroepen zo veel mogelijk opgenomen in de nieuwe groenaanleg. (afb. 10) In het zuidwestelijk deel van de wijk werd zelfs uit oogpunt van het behoud van waardevolle boomgroepen een ander stedenbouwkundig stramien gevolgd.

In de wijk werd de hoogbouw geconcentreerd langs de hoofdwegen (Wesselerbrinklaan en Broekheurnering. In de twee noordelijke buurten werd gekozen voor een stedenbouwkundige structuur van brinken waaraan in strokenbouw drive-in-woningen werden gebouwd, terwijl in de zuidelijke wijken meer conventionele rijtjeswoningen werden voorzien. Langs de zuidelijke randen werden bungalows gebouwd, om de impact van de wijk op het omliggende landschap te minimaliseren. In het plan werd nadrukkelijk rekening gehouden met het autoverkeer. Iedere buurt (Het Bijvank, Het Lang, Het Oosterveld en De Posten) wordt ontsloten met een hoofdweg waarmee de brinken worden ontsloten. De

infrastructuur van de brinken zelf heeft een grillig verloop: de wegen vertakken naar de diverse binnenruimten. Door dit verloop wordt de snelheid automatisch beperkt. In Het Bijvank loopt deze infrastructuur zelfs uiteindelijk dood. De brinken zijn wel ingericht voor autoverkeer: iedere woning heeft ook een eigen garage en parkeervoorziening voor de deur.

De brinkstructuur wordt bepaald door de lange bouwblokken. De eigenlijke brink is een rechthoekig plein met aan vier of drie zijden strokenbouw. De structuur wordt niet bepaald door een duidelijk stempel, zoals in de vroege wederopbouwwijken altijd gebruikelijk was geweest. De uiteindelijk gerealiseerde structuur in de noordelijke buurten is complex, met in elkaar grijpende bouwblokken. Aan de brinken staan zowel voor- en achterkanten (de laatste met tuinen) naar elkaar toe gericht. In de zuidelijke buurten staan de achterkanten meer consequent naar elkaar toe. (zie afb. 1, 12, 13)

Afbeelding 12:

Eerste ontwerp voor de Wesselerbrink, detail met daarop de buurt Het Bijvank.

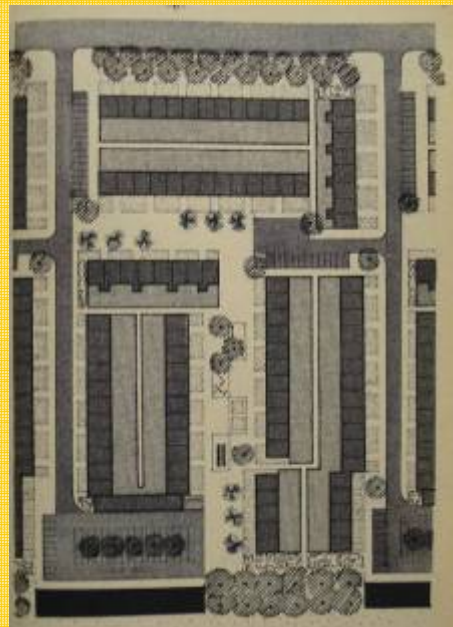
Op deze tekening zijn ook de lijnen van oude landbouwpercelen, het verloop van straten en wegen en de bestaande boerenerven en bebouwing aangegeven.



Afbeelding 13:

Tekening afkomstig uit de toelichting op het plan voor de Wesselerbrink, 1960.

Deze toelichting laat in hoofdlijnen de opzet van de beoogde brinken zien. In de uiteindelijke uitwerking zijn de zones voor autoverkeer en langzaam verkeer losgelaten. In de getoonde opzet werd ook gestreefd om voor- en achterkanten van de bouwblokken naar elkaar te richten. In het uiteindelijke ontwerp is dit niet zo uitgevoerd, wellicht omdat het bouwprogramma in opdracht van de gemeente werd verzwaaard.





Afbeelding 14:

Ontwerp voor de noordelijke buurten van Stroinkslanden met de hoogbouw.



Afbeelding 15:

Stedenbouwkundig plan voor de zuidelijke buurten van Stroinkslanden.

Hoewel dit ontwerp uiteindelijk niet op deze wijze werd uitgevoerd, sluiten de uiteindelijk gerealiseerde buurten wel het meest aan bij de oorspronkelijke stedenbouwkundige concept van Van Embden. In de noordelijke buurten werd dit geheel verlaten.

6. De stedenbouwkundige opzet en uitwerking van Stroinkslanden

In 1963 werd een sociografisch advies geschreven voor Stroinkslanden. Hierin werd voorzien dat de gronden voor deze wijk in 1967 bouwrijp moesten zijn, op een moment dat het grootste deel van Wesselerbrink voltooid of in aanbouw zou zijn.

Woningbouwvereniging 'De Volkswoning' zou in het noordelijk deel van de wijk 1200 woningen bouwen, maar in de uitvoeringsfase werd hiervoor het zuidelijk deel van de wijk aangewezen. In het rapport wordt opgemerkt dat, gezien de lange duur van de besluitvormingsprocedure, "de opvattingen over wat een volwaardig woongebied vereist en de stijl van woning- en stedenbouw [...] intussen in beweging [kunnen] komen". Dit is precies wat er in de daarop volgende jaren in Stroinkslanden zou gebeuren. (zie afb. 1)

In de hoofdstructuur volgde Stroinkslanden die van Wesselerbrink. Er werd uitgegaan van vier buurten gescheiden door hoofdwegen, met centraal het wijkcentrum. De Kuipersdijk vormde de directe verbinding met het stadscentrum (Knalhatteweg). De Broekheurnering werd doorgetrokken, zodat de wijkcentra onderling verbonden werden. Het wijkcentrum van Stroinkslanden heeft een accent gekregen door de toepassing van gestapelde woningbouw.

Net als in de Wesselerbrink werd de wijk door groenvoorzieningen omsloten. Het landgoed Het Smalenbroek vormt de zuidelijke grens. Hiermee werd een waardevol landgoed ontzien en kreeg de wijk de beschikking over een interessant recreatiegebied. Het was de intentie om maximaal gebruik te maken van de combinatie zonzijde en parklandschap. De wijze waarop nu de zuidgrens van de wijk is vormgegeven, duidt er op dat de bestaande boomstructuren als uitgangspunt zijn genomen. Aan de westzijde moest rekening worden gehouden met de bestaande spoorlijn, maar ook met de aanwezige bebossing. Aan de noordzijde werd een groenstrook vrijgehouden voor recreatieve doeleinden en om afstand te houden tussen wijken. Bij de planvorming van Stroinkslanden moeten plaatselijke kwaliteiten (vooral landschappelijk) positief worden geïncorporeerd in het plan. Dit betekende niet dat het landschap werd

gehandhaafd, maar wel dat er rekening zou worden gehouden met het bestaande reliëf. Stroinkslanden moest vooral een woonwijk worden, omdat industriële voorzieningen al in Wesselerbrink aanwezig waren. De doelgroep waren voor de middengroepen. De oorspronkelijke indeling in vier buurten van 1100 woningen lijkt sterk op de wijze waarop Wesselerbrink werd vormgegeven. In de plannen en ontwerpen voor de wijk uit de jaren zestig, opgesteld door zowel het kantoor van Van Embden als van Van Tijen, blijkt dat er lange tijd werd uitgegaan van een zeer rationeel opgezette wijk. Een aantal zeer hoge flatgebouwen moest zorgen voor meer recreatieve ruimte in de buurt. (afb. 11) Deze waren geprojecteerd langs de noordelijke randen van de wijk en aan weerszijden van de Broekheurnering. De veranderende opvattingen in stedenbouw voorkwamen uitvoering van deze plannen. Alleen het zuidelijke gedeelte volgt nog enigszins de (hoofd)structuur van deze eerste plannen, in het bijzonder in de realisatie van de hoogbouw tussen de Broekheurnering en het verloop van Het Stroink. De gedeeltelijk invulling met drive-inwoningen doet denken aan de noordelijke buurten van Wesselerbrink, maar de wijkopzet is geheel anders. Dit wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van een veel gevarieerder aanbod van woningtypen, waaronder bejaardenwoningen. Deze woningen staan in een (enigszins) repeterende structuur. Het wijkconcept van Stroinkslanden is doorontwikkeld tot in de jaren negentig van de twintigste eeuw. De noordelijke wijken worden bepaald door de nieuwe stedenbouwkundig principes, waarbij de nadruk kwam te liggen op kleinschaligheid, individualisme en democratisering van het proces.

7. Architectuur van de Wesselerbrink

De jaren zeventig worden ook wel de 'kritiese' jaren genoemd. Hiervoor zijn de maatschappelijke veranderingen en democratisering van ons land, waar al in de jaren '60 een begin mee was gemaakt, bepalend geweest. De veranderende maatschappij komt met name na de tweede helft van de jaren '70 ook tot uiting in de verschijningsvorm van de architectuur. Architecten gaan op zoek naar manieren om de nieuwe ideeën vorm te geven en gebruiken daar de gebouwde omgeving voor. Er ontstaat een groot aantal nieuwe architectuurstromingen, die bijna allemaal door maatschappelijke betrokkenheid gedreven worden. Anders dan in de jaren van de wederopbouw ontstaat er in de jaren '70 geen uniforme manier van bouwen. Desondanks is de architectuur uit deze tijd juist door zijn veelheid aan vormen goed te herkennen.

Architectuur van de jaren '70 betekent uiteindelijk ook een breuk met het verleden, een afzetten tegen de manier van bouwen uit de wederopbouwperiode. Direct na de oorlog lag de nadruk op het zo snel en goedkoop mogelijk bouwen van woningen. Daarbij was de blik vooral gericht op nieuwe terreinen buiten de stad. Eenmaal volgebouwd richtte men de blik na de jaren '60 ook weer op bouwen in de binnenstad. In historische centra worden nieuwbouwprojecten gerealiseerd, waar vaak nu nog (negatief) over gesproken wordt. De omslag in architectuur uit zich naast de veelvormigheid, het ander gebruik van materiaal (geen beton meer, ten minste niet in het zicht) en de aandacht voor de menselijke maat (geen massale hoogbouw meer) ook in de aandacht voor het interieur. Niet dat er in de wederopbouwjaren geen aandacht voor het interieur was, maar de uiterlijke vorm wordt in de jaren '70 vaak ondergeschikt aan de plattegrond. De plattegronden worden complexer en de zitkuil, het ultieme kenmerk van de jaren '70, wordt geïntroduceerd. De architectuur moet de plaats voor ontmoeting zijn. Het is niet voor niets dat de architectuur uit deze tijd gekenmerkt wordt met de woorden 'schuin, bruin en gezellig'.

Zowel wat betreft stedenbouw als architectuur ligt Wesselerbrink op het scheidingsvlak tussen de opvattingen van de

wederopbouwperiode en de nieuwe ideeën over architectuur en stedenbouw. Het is zowel te typeren als late wederopbouw als vroege jaren '70. Dat komt door het feit dat de plannen gemaakt zijn in de jaren '60 en de daadwerkelijke uitvoering tot ver in de jaren '70 loopt.

De wijk bestaat uit vier buurten, die van oost naar west en van noord naar zuid gebouwd zijn. Deze tijdsspanne is ook aan architectuur af te lezen. De noordoosthoek heeft de 'oudste', in dit geval jaren '50/'60 bouw en de zuidwesthoek neigt al meer naar de jaren '70.

In de wijk komen veel woningtypen voor waaronder ouderenwoningen, meerlaags appartementencomplexen en tienlaags flatgebouwen.

Het meest dominant aanwezig is de hobbykamerwoning. Een eengezinswoning met een garage en hobby- of tuinkamer op de begane grond. Deze woningen, waarvan het type zijn intrede al eind de jaren '30 deed (prototype uit 1936, A. van Dijkstraat, Amsterdam), kenmerken zich door de inpandige garage op de begane grond. Stonden de auto's in de vroegere wederopbouwijken nog gewoon voor de deur of in (door de grote opkomst van de auto) later gebouwd garageboxen, nu kon je met de auto je huis inrijden. Doordat de auto nu onderdak kreeg in het huis verschoven de woonvertrekken naar de eerste verdieping. De slaapkamers lagen op de tweede verdieping. Aan de achterzijde van de garage was nog een ruimte, die geheel in stijl met de opkomst van het klussen en knutselen, als hobbykamer gebruikt kon worden. En voor de niet-hobbyisten gold dit uiteraard als fijne tuinkamer.

De hobbykamerwoningen van Wesselerbrink zijn ontworpen door D. Zuiderhoek uit Baarn. Hij was tussen 1945 en 1955 stadsarchitect van Amersfoort en gold als traditioneel werkend architect en gematigd modernist. Duidelijk is dat ook Zuiderhoek met zijn tijd mee ging en in Wesselerbrink een meer moderne stijl laat zien, met name door het gebruik van platte daken en grote vensterpuien.



Afbeelding 16:

In de oorspronkelijke situatie waren alle complexen met hobbykamerwoningen gelijk aan elkaar. Dit leverde geen eentonig beeld op, door de dynamische wijze waarop de bouwblokken ten opzichte van elkaar werden gepositioneerd. Op de voorgrond van de foto rechts boven een oude 'hergebruikte' bomengroep. Opvallend zijn de lage erfafscheidingen, die de ruimtelijke indruk versterken.



Afbeelding 17:

De flats staan gegroepeerd langs de grote wegen en vormen zo een heldere begrenzing en een entree tot de wijk. Op de foto links is het verschil in hoogte tussen de verschillende typen woningen goed te zien: op de achtergrond staan de flats die een hoofdweg markeren.



Afbeelding 18:

De Broekheurnerring in 1979.



Afbeelding 19:

Eensgezinswoningen in Stroinkslanden. Op de foto rechtsboven zijn woningen te zien met de voor de zuidelijke buurt kenmerkende doorbroken dakhelling. Op de foto linksonder staan de drive-in- of hobbykamerwoningen langs de Broekheurnering. Dit woonconcept komt overeen met dat van de noordelijke buurten in de Wesselerbrink.

zoals die in 1966 getekend en rond 1970 gebouwd zijn bevat op de kopse kanten De hobbykamerwoningen zijn ondergebracht in blokken van 11 woningen, allen onder een plat dak. De originele versie, banden van witte en bruine baksteen, waarvan de witte banden horizontaal over de voorgevel doorgetrokken zijn. Tussen de witte borstweringen zijn lichtstroken met grote vensters gerealiseerd. De begane grond heeft een dicht karakter, met links de garagedeur en rechts de woningtoegangsdeur. Achter de woningen bevinden zich privé-tuinen.

Veel van de blokken met hobbykamerwoningen zijn inmiddels gerenoveerd. Dat is grofweg tussen 1995 en nu gebeurd en op zeer verschillende wijze. Het meest authentieke beeld van Wesselerbrink bestaat nog in de Bijvank buurt (rondom de Sibculobrink). Daar hebben de blokken nog hun kenmerkende horizontaliteit door de strepen op de gevel. De vensters, die donker gekleurd waren om contrast te bieden met het wit, zijn inmiddels ook al eens vervangen en wit of grijs van kleur. De grote herhaling van de blokken en de uniforme uitstraling geven dit deel van de wijk een rustige uitstraling. Qua architectuur past het nog niet echt bij de variëteit in vormen, die zo kenmerkend is voor de later jaren '70.

Naast Zuiderhoek is E.F. Groosman uit Rotterdam, onder andere bekend van sportpaleis Ahoy, één van de architecten die de bebouwing van Wesselerbrink heeft vormgegeven. Hij gold als expert in gestapelde woningbouw en was verantwoordelijk voor de flatgebouwen, de bejaardenwoningen (geen afbeelding van) en de portiekwoningen. De tienlaags flatgebouwen worden ontsloten door een galerij. Deze is bekleed met platen van grindbeton. Ook de flatgebouwen hebben een duidelijk horizontaal karakter door deze galerijen en het platte dak. De overstekende dakranden zijn per flat in verschillende kleuren geschilderd, wat een wijziging uit de jaren '90 is. De ritmiek van de flats wordt sterk bepaald door de witte dragers van de galerijen. Bij een aantal flatgebouwen zijn de platen van grindbeton vervangen door al dan niet gekleurd ander materiaal. Soms is alleen het speelse vierkante gat in de borstwering voorzien van gekleurd plexiglas.

De appartementencomplexen bestaan uit vier lagen. De begane grond bevat de boxen en heeft een gesloten karakter. Her en der zijn in de begane grond laag woningen ontworpen om de dichte laag te doorbreken. De appartementencomplexen hebben een meer verticaal karakter door de trappenhuizen, die door de glazen puien zichtbaar zijn. De gevels profiteren van een afwisselingen tussen inspringende gevels en uitstekende balkons. Zich uitend door verschillende kleurthema's, heeft ook hier in de jaren '90 een opknapbeurt plaatsgevonden.

8. Architectuur van Stroinkslanden

Het gehele zuidelijke deel van Stroinkslanden is ontworpen door architectenbureau Van Tijen, Boom, Posno en van Randen uit Rotterdam in opdracht van de Volkswoning. Dat deze wijk later ontworpen is dan de Wesselerbrink, is in de opzet en uitwerking van de architectuur goed te zien. Dat geldt met name voor de buurten (noordelijke buurten) die ingevuld zijn met eengezinswoningen. Deze zijn rond 1974 getekend. In de vorm en rangschikking van de woningen komen hier de gedachten uit de jaren '70 meer naar boven. Schuine daklijnen, kromme straten (die later de bekende bloemkoolstructuur gaan vormen) en bruine afwerkingen, maken het dat de architect met recht 'schuin, bruin en gezellig' genoemd wordt. (afb. 18 en 19)

De hogere bouw (boven de 3 lagen) bevindt zich, zoals ook in Wesselerbrink aan de randen, dus aan de hoofdwegen. Opvallend is wel dat deze bouw met de rug naar de weg toe staat en de toegangen zich op het woonerf bevinden. Het is een duidelijke overgang naar de latere woonerven die helemaal naar binnen gekeerd waren. Opvallend is ook dat de hogere bouw nog steeds een plat dak heeft en alleen de eengezinswoningen schuine daklijnen hebben gekregen. Naar het midden van de buurt lijkt de bebouwing steeds lager te worden. Tussen de hobbykamerwoningen en de eengezinwoningen staan lage bejaardenwoningen, omgeven door openbaar groen.

Ook in Stroinkslanden zijn woningen op verschillende wijzen gerenoveerd. Dit is minder drastische gebeurd dan in Wesselerbrink, waardoor vooral in het zuidelijke deel van Stroinkslanden nog steeds een grote mate van eenheid te ervaren is.

Deel III

**Uitgangspunten en handreikingen voor
ontwikkeling van de stedenbouwkundige en
architectonische kwaliteiten**



Deel III: Uitgangspunten en handreikingen voor ontwikkeling van de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteiten

9. Uitgangspunten

Uit de waardering die in het voorgaande hoofdstuk gegeven is, kunnen handreikingen voor toekomstige ontwikkelingen worden afgeleid. De tabel die onder d. voor elk aandachtsveld genoemd is, vormt de basis voor de formulering van concrete handreikingen en voorwaarden voor de ontwikkeling van Wesselerbrink. De handreikingen kunnen helpen bij het vinden van een oplossing waarbij de bestaande kwaliteiten van de wijk als uitgangspunt kunnen dienen en zelfs versterkt kunnen worden.

De hier gegeven handreikingen variëren van algemeen karakter tot gedetailleerd: in het ene geval hebben ze betrekking op de samenhang van de wijk als geheel, in het andere gaan ze in op de toepassing van bouwkundige details of doen ze voorstellen voor concrete ingrepen.

Aan de specifieke handreikingen gaan de volgende twee uitgangspunten vooraf:

- Sloop is niet het uitgangspunt: de historische gelaagdheid kan alleen in stand blijven door niet alles te slopen: het historische karakter van de bestaande bebouwing kan door reconstructie van de oorspronkelijke toestand zelfs een geheel eigen kwaliteit binnen de wijk worden.
- Behoud van alle bestaande gebouwen is evenmin het uitgangspunt. Door bij het opstellen van herstructureringsplannen rekening te houden met het behoud van de hoofdstructuur en de samenhang tussen de gebouwen, is er veel mogelijk.

Begrenzing van de wijk

Typische kenmerken:

Jaren '60 en '70 wijken kenmerken zich door heldere begrenzingen:

- De wijk is vanaf de buitenkant herkenbaar.
- In de wijk zelf zijn de buurten (dikwijls in de vorm van stempels, maar in de Wesselerbrink in de brinkstructuur) afzonderlijk herken- en beleefbaar.

Hoe is het?

Wie de wijk vanaf de buitenzijde beschouwt, ervaart de wijk als een herkenbare eenheid.

Dit komt door:

- De heldere buitengrenzen van de wijk in de vorm van brede toegangswegen en hoofdwegen langs de randen. Het industrieterrein De Reulver scheidt de wijken Wesselerbrink en Stroinkslanden.
- De toepassing van hoogbouw aan de randen en aan de hoofdstraten. Aan de noordzijde van de Wesselerbrink staat langs de Vlierstraat een aantal appartementencomplexen, die de rand van de wijk accentueren. Langs de hoofdwegen staat hoogbouw die de begrenzing van de afzonderlijke buurten markeert.
- De hoogbouw aan de randen van de wijken en buurten fungeert. Dit geldt bijvoorbeeld zeer duidelijk voor het hoge flatgebouw aan de kruising van de Wesselerbrinklaan en de Vlierstraat.
- Het wijkcentrum van de Wesselerbrink krijgt een stedelijk accent door de toepassing van hoogbouw. Hiermee onderscheidt dit gebied zich nadrukkelijk van de omliggende buurten.

De wijk maakt van binnenuit beschouwd een open indruk. (afb. 20)

Dit komt door:

- De lengte en breedte van de hoofdinfrastructuur.
- Binnen de brinken de typische in elkaar grijpende structuur van de brinken.

De afzonderlijke brinken worden als autonome eenheden ervaren maar grijpen ruimtelijk gezien ook in elkaar. (afb. 21, 22)

Dit komt door:

- Het redelijke besloten en geïndividualiseerde karakter van de binnenterreinen.
- De zichtlijnen tussen de brinken.
- Het contrast tussen de brinkbebouwing en de hoogbouw aan de hoofdinfrastructuur.
- De toepassing van minder brede wegen, fiets- en voetpaden binnen de brinken. De brinken vormen een echt voetgangersgebied, waar stapvoets rijden door de opzet van de stedelijke ruimte wordt gestimuleerd.

Hoe was het ?

Zoals boven omschreven. (zie afb. 16, 17)

Welke elementen worden hoog gewaardeerd?

De helderheid van de begrenzing, zowel in- als extern gericht.

Samenvattend

Welke elementen behouden?	Welke elementen versterken?
De helderheid van de begrenzing.	De rol van visitekaartje van gebouwen/complexen die als markeringspunt dienen en de wijk van buitenaf 'neerzetten'
De tegenstelling tussen de 'losse' opzet van de bebouwing aan de hoofdwegen en de strakkere organisatie binnen de brinken.	



Afbeelding 20:

Op deze foto zijn de zichtlijnen van de woningblokken goed zichtbaar. De horizontale strepen op de kopse kanten van de blokken versterken deze perspectivische werking.



Afbeelding 21:

Op de hoeken van de brinken schuiven de blokken langs elkaar, waardoor enerzijds de brink visueel wordt afgesloten maar ook de doorsteek naar de volgende brink wordt aangegeven.

Infrastructuur

Typische kenmerken:

De wijken kenmerken zich door een doelmatige en overzichtelijke infrastructuur voor alle verkeersdeelnemers:

- Rechte (hoofd)wegen met lange zichtlijnen voor automobilisten
- Fietsroutes zijn in de rijwegen geïntegreerd
- Voetpaden voor voetgangers

Door breedte en straatprofiel neemt een weg een specifieke plaats in binnen de 'logistieke hiërarchie': een weg is onmiddellijk herkenbaar als meer of minder belangrijke rijweg of voetpad.

Hoe is het?

De verkeersstructuur van de rijwegen is doelmatig en overzichtelijk te noemen.

Dit komt door:

- De breedte en lengte van de hoofdwegen.

Er is sprake van een duidelijke hiërarchie tussen de primaire en secundaire wegen en voetpaden.

Dit komt door:

- De breedte van de wegen. Hoe belangrijker, hoe breder.
- Hiërarchie in de infrastructuur: brede hoofdwegen in groene context, geaccentueerd met hoogbouw; secundaire ontsluitingswegen voor de buurten en de brinkinfrastructuur, waar alles kronkelt etc. en daarbij de voet- en fietspaden.
- De indeling van het straatprofiel: rijweg met groen en trottoirs aan weerszijden en straten met trottoirs aan weerszijden zonder groen, voetpaden met groene streken.

Hoe was het?

Zoals boven omschreven.

Welke elementen worden hoog gewaardeerd?

De helderheid van de wegenstructuur.

De hiërarchie tussen de verschillende wegtypen.

Samenvattend

Welke elementen behouden?	Welke elementen versterken/als inspiratiebron gebruiken?
De heldere en overzichtelijke wegenstructuur.	Idem
De herkenbare plaats van een weg in de logistieke hiërarchie (tot uiting komend in onder meer breedte en straatprofiel).	Idem



Afbeelding 22:

Op deze foto is het doorzicht van een brink naar de volgende zichtbaar. Het hekwerk rond het groenperk is origineel, maar in veel gevallen krom of stuk. Het groen zelf is slecht onderhouden en maakt een onverzorgde indruk.



Afbeelding 23:

Het appartementencomplex aan de Piksenbrink staat op een plint en is omgeven door openbaar groen.



Afbeelding 24:

Aan de achterzijde van de woningen zijn veelal privétuinen aanwezig. Deze zijn door de veelheid aan hoge erfafscheidingen en verwilderd groen erg rommelig en contrasteren met de oorspronkelijke, heldere opzet van de wijk.



Afbeelding 25:

Tussen de brinken lopen voetpaden, die soms door bomen worden geflankeerd. Hierdoor ontstaan aardige lanen. Het beeld wordt verstoord door de erfafscheidingen van de naastgelegen tuinen en door de slechte staat van onderhoud van het openbare groen.

Groenvoorziening

Typische kenmerken:

Wederopbouwwijken hebben veel groen, zowel in de vorm van gras en lage beplanting als in bomen en struiken.

Het groen heeft voor een groot deel een openbaar karakter en vormde de 'ontmoetingsplaats' voor de bewoners van de wijk.

Hoe is het?

Groen is prominent aanwezig, zowel horizontaal (gras, bodembedekkers) als verticaal (bomen, hogere struiken). (afb. 23)

Dit komt door:

- Het aantal m2 openbaar groen.
- De groenstroken aan weerszijden van de hoofdwegen in de wijk.
- De prominente plaats van het Wesselerbrinkpark.
- De hoeveelheid bomen.

Het openbare groen oogt verwilderd. (afb. 22, 24, 25)

Dit komt door:

- Achterstalling onderhoud.
- Wildgroei en onkruid.
-

Hoe was het?

Het oorspronkelijke beeld gaf beplanting met een laag en open karakter te zien. (afb.16)

Dit kwam door:

- Bij de aanleg waren de nieuw aangeplante bomen en struiken nog jong (en klein).

Welke elementen worden hoog gewaardeerd?

Het groene karakter van de wijk. (afb. 24, 25)

Het openbare karakter van het groen. (afb. 22)

Samenvattend

Welke elementen behouden?	Welke elementen versterken?
De hoeveelheid groen	De uitstraling van het groen
Het openbare karakter van het groen	Het oorspronkelijke open en lichte karakter van het groen.



Afbeelding 26:

Aan de Tilligtebrink zijn de woningen recent gerenoveerd. De woonblokken hebben daarbij hun horizontale geleding verloren.



Afbeelding 27:

Aan de Piksenbrink hebben de woningen al eerder een renovatieronde doorgemaakt. Er is gekozen om de puien in te vullen met plaatmateriaal. Hierdoor bleef de horizontale geleding in de architectuur gehandhaafd.



Afbeelding 28:

De flats staan geclusterd langs de hoofdwegen in de wijk. In een aantal gevallen is de architectuur van de gevels door middel van kleurig plaatmateriaal 'opgefrist'. Daarmee gaat het samenhangende beeld verloren. De krachtige uniformiteit heeft plaatsgemaakt voor ongecoördineerde diversiteit.



Afbeelding 29:

De flats werden gekenmerkt door sobere gevels van grintbeton. De speelse openingen in de horizontale banden verlevendigen de architectuur.

Architectuur

Typische kenmerken:

De vroege wijken kenmerken zich door een overgang van rechte, repeterende lijnen op vrij grote schaal, naar lagere, kleinschaligere en meer diverse bouw.

De wijken uit midden jaren '70 en later hebben een meer complexe structuur, zijn bijna geheel uitgevoerd in laagbouw, waarbij de architectuur vooral een naar binnen gericht karakter heeft.

De architectuur is dikwijls sober: de uitstraling heeft vooral te maken met de veelheid aan gebruikte vormen.

Hoe is het?

Er is in Wesselerbrink nauwelijks meer sprake van uniformiteit. (Afbeelding 26, 27, 28)

Dit komt door:

- De verschillende renovaties; elke buurt is middels een andere visie aangepakt.
- De flats hebben weliswaar dezelfde hoofdvorm gehouden, maar de behandeling van de galerijen is steeds anders.
- De uniformiteit (herhaling van blokken) komt vooral tot uiting in het bestaande stedenbouwkundige plan en het 'dakenlandschap' (allemaal platte daken).
- De uniformiteit wordt aangetast door een veelheid aan erfafscheidingen (schuttingen) die ook het zicht op de architectuur vertroebelen.

Gebouwen/complexen met een bijzondere functie hebben afwijkende verschijningsvormen en plattegronden.

De gebouwen geven een heldere begrenzing van de buurten, de hoofdwegen en het centrum. (afb. 26, 28, 33)

Dit komt door:

- Het gebruik van hetzelfde soort flats en appartementen op 'strategische' plekken.

De gevelwanden zijn ritmisch geled. (afb. 21, 29)

Dit komt door:

- De repetitie van haaks op en evenwijdig aan de weg gesitueerde bouwblokken.
- De behandeling van de gevels door horizontale banden (hobbykamerwoningen) of verticale puien (appartementen).
- De galerijen en behandeling daarvan op de flats.
- De toepassing van uitspringende ingangs- en trappartijen aan de voorgevel van de appartementsgebouwen.

De woningen hebben een licht karakter. (afb. 27, 29)

Dit komt door:

- het gebruik van grote vensters

Hoe was het?

De uniformiteit was heel sterk door de herhaling van één type, in twee kleuren. (zie afb. 16)

Het oorspronkelijke architectonische beeld is sober, maar krachtig. (zie afb. 16 en 17)

Dit komt door:

- het gebrek aan architectonische details; gevels worden alleen vormgegeven door functionele elementen.
- de veelvuldige repetitie van één type.

De uniformiteit bracht rust en gaf een sober, maar sterk beeld. (zie afb. 16 en 17)

Welke elementen worden hoog gewaardeerd?

De architectonische hiërarchie tussen de verschillende gebouwen in de wijk. (afb. 26)

De onaangetaste blokken hobbykamerwoningen rondom de Hekselbrink. (afb. 20)

Samenvattend

Welke elementen behouden?	Welke elementen versterken?
De architectonische eenheid van de wijk.	weer zichtbaar maken van de gehele architectuur, ook de begane grond aan de achterzijde
Het platte daken landschap	
Het lichte karakter van de woningen	

Afbeelding 30:

In Stroinkslanden staan ook enkele blokken hobbykamerwoningen. Deze zijn 'strakker' vormgegeven dan die aan de Wesselerbrink. De achtergevels en tuinen zijn gericht naar de Broekheurnerrondweg.



Afbeelding 31:

De hobbykamerwoningen zijn geïndividualiseerd door middel van verschillende afwerkingen aan de puien. Hierdoor verliest de architectuur aan kracht.



Afbeelding 32:

Deze appartementcomplexen staan langs de hoofdwegen. De verspringingen in hoogte en gevellijn zorgen voor een speels effect.



Afbeelding 33:

Ook in Stroinkslanden wordt hoogbouw gebruikt als een markering van de wijk en de buurt.



10. Handreikingen

Begrenzing

Welke elementen behouden?	Hoe? <u>Handreikingen</u>	Welke elementen versterken/als inspiratiebron gebruiken voor nieuwe ontwikkelingen?	Hoe? <u>Handreikingen</u>
De helderheid van de begrenzing.	Handhaven van heldere buitengrenzen, handhaven van haaks op de grensstraten gesitueerde bebouwing die de blik de wijk intrekt	De rol van visitekaartje van gebouwen/complexen die als markeringspunt dienen en de wijk van buitenaf 'neerzetten'	Op plekken waar de wijk zich naar het omliggende gebied presenteert, kun je in geval van sloop opvallende nieuwe gebouwen ('ikonen') neerzetten.
De tegenstelling tussen hoge bebouwing aan de hoofdstraten en de strakkere organisatie van de brinken.	Handhaven van de hoge bebouwing aan de hoofdstraten en handhaven van de strakkere opzet van de brinken.		Door de situering van de gebouwen aan de rand van de wijk af te laten wijken van die van de brinken.

Infrastructuur

Welke elementen behouden?	Hoe? <u>Handreikingen</u>	Welke elementen versterken/als inspiratiebron gebruiken voor nieuwe ontwikkelingen?	Hoe? <u>Handreikingen</u>
De heldere en overzichtelijke wegenstructuur.	Door de hoofdopzet van de infrastructuur in stand te houden.		
De herkenbare plaats van een weg in de logistieke hiërarchie (tot uiting komend in onder meer breedte en straatprofiel).	Door breedte en straatprofiel te handhaven.	De herkenbare plaats van een weg in de logistieke hiërarchie (tot uiting komend in onder meer breedte en straatprofiel).	Door in breedte en straatprofiel het belang van de weg aan te duiden.

Groenstructuur

Welke elementen behouden?	Hoe? <u>Handreikingen</u>	Welke elementen versterken/als inspiratiebron gebruiken?	Hoe? <u>Handreikingen</u>
De hoeveelheid groen	Door gericht onderhoud.	Versterken en uitbreiden van het groen	Variatie aanbrengen in soorten planten en struiken (nu wel erg veel groenblijvende soorten)
Het openbare karakter van het groen	Door het plaatsen van schuttingen te beperken.	Het oorspronkelijke open en lichte karakter van het groen.	Door gericht onderhoud; snoeien en verzorgen van het openbare groen en eenheid in erfafscheidingen

Architectuur

Welke elementen behouden?	Hoe? <u>Handreikingen</u>	Welke elementen versterken?	Hoe? <u>Handreikingen</u>
De architectonische eenheid van de wijk.	De maat, de belangrijkste uitwendige kenmerken (dakvorm en materiaalgebruik) als uitgangspunt nemen.	Uniformiteit van de complexen	Door de horizontale geledingen te handhaven en zo min 'onderscheidende' kleuren te gebruiken
Het lichte karakter van de woningen	Door de toepassing van grote vensterpartijen	Het idee dat de indeling van het huis op de daarin onder te brengen gezinsvormen en leefpatronen toegesneden dient te zijn.	Bekijken in welke mate nieuwe doelgroepen een nieuwe indeling noodzakelijk maken.

N o B O

Deel IV

De mouwen opgestroopt



Deel IV: De mouwen opgestroopt

11. Wonen en werken in Wesselerbrink en Stroinkslanden

Uit onderzoek van I & O research BV uit Enschede is gebleken dat in Enschede- Zuid een relatief groot aantal ZZP-ers (zelfstandig zonder personeel) woont en werkt. Deze groep blijkt over het algemeen vrij tevreden is over de locatie en de werkomgeving, meestal het eigen woonhuis. Toch is er een aanzienlijk deel van de ZZP-ers (30%), die wel zou willen verhuizen of de bestaande woon-werkomgeving uit zou willen breiden. Er blijkt vooral behoefte aan locaties in de wijk waar gemeenschappelijke voorzieningen, zoals vergader- of computerruimten, kunnen worden gedeeld en waar de ZZP-ers elkaar kunnen ontmoeten en kunnen netwerken.

Door middel van een ontwerpopdracht is onderzocht op welke wijze de ZZP-er in de wijk zichtbaar kan worden en op welke wijze de bestaande bebouwing of stedenbouwkundige structuur ruimte biedt om voor deze specifieke groep ruimte te creëren en nieuwe kansen te bieden voor nieuwe bedrijfsvestiging. Er is in eerste instantie gekozen voor twee locaties in de wijken, en wel de Hekselbrink in Wesselerbrink en de Auskamplanden in Stroinkslanden. De bebouwing aan deze straten bestaat overwegend uit hobbykamerwoningen staan. Dit type woningen leent zich naar de mening van Het Oversticht meer dan de meerlaagsbebouwing, voor de vestiging van ZZP-ers. en voor zzp-ers, De woningen beschikken immers over een begane grond met een garagebox en hobbykamer, waarvan de indeling en het gebruik flexibel is.

Architectenbureau De Zwarte Hond heeft in een verkennende studie onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om ZZP-ers op een goede manier in de wijk te integreren. Zij hebben bovendien bij deze studie gekeken op welke wijze het bestaande stedenbouwkundige concept kan worden doorontwikkeld, waardoor een aantrekkelijk leefklimaat ontstaat en er meer variatie in de bebouwing kan worden gerealiseerd. Bij al deze mogelijke ingrepen wordt ook gereflecteerd en aangesloten op de bestaande architectuur.

De Zwarte Hond presenteert een aantal kansen voor de wijk. Bij de voorgestelde ingrepen worden telkens vier categorieën onderscheiden:

- Verdichting van de bestaande stedenbouwkundige structuur;
- Herontwikkeling binnen de Bestaande structuur;
- Herstructurering van het stedenbouwkundig concept;
- Verdunning van de bestaande stedenbouwkundige structuur

De resultaten van deze studie zijn hier als bijlage opgenomen.



Bronnen

J. van Geest, *S.J. van Embden*, Rotterdam 1996.

I. Reijmer, J. Dijkers, *ZZP-ers in Enschede-Zuid; onderzoek naar kenmerken, wensen en ONE*, Enchede 2008.

S. Sparenberg,, *De toekomst van Bloemkoolwijken*, Lier 2008.

M. Kuipers, *Toonbeelden van de wederopbouw. Architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland*, Zwolle 2002.

M. de Vletter, *De Kritiese jaren zeventig, architectuur en stedenbouw in Nederland 1968-1982*, Rotterdam 2004.

A. van der Woud, *Het Nieuwe Bouwen; CIAM; Volkshuisvesting; Stedenbouw*, Otterlo 1983.

Bijlage

Kansenmatrix Wesselerbrink/Stroinkslanden

De Zwarte Hond

